

Het internetadres is al bekend: www.vakbewegingindeoorlog.nl. Wie er nu naar toegaat, zal er nog niet veel informatie aan treffen. Maar vanaf 24 oktober is daar veel historisch materiaal over de vakbeweging in de bezettingstijd te vinden. En ieder die over eigen informatie beschikt kan het aanvullen. De VHV en het IISG willen zo een uiterste poging doen het inzicht in deze moeilijke periode van de vakbeweging te vergroten.

De Tweede Wereldoorlog en de Bezetting zullen altijd een bijzondere plaats in de beleving van mensen innemen. Hoe lang het ook geleden is. Volgend jaar is het 65 jaar geleden dat er een einde kwam aan vijf jaren van bezetting. Dat is een goede aanleiding ook eens terug te blikken op de dilemma's waarmee de vakbondsleiding en de vakbondsleden worstelden. En om wellicht - nu de afstand ook wat groter is - wel een nuancering te kunnen zien tussen 'goed' en 'fout'. Maar ook om een beter inzicht te krijgen in specifieke regionale en lokale aspecten van de aanpassing aan de situatie of juist het verzet ertegen.

De top van de Nederlandse vakbeweging is de opkomst van het nazisme in Duitsland niet ontgaan. Binnen het Internationaal Verbond van Vakverenigingen (IVV) en het Internationaal Christelijk Vakverbond (ICV) speelden zij sinds de Eerste Wereldoorlog met de Zwitsers (die destijds ook neutraal waren) een centrale rol. Hun secretariaten, maar ook die van vele internationale vaksecretariaten waren in Amsterdam of Utrecht gevestigd. De signalen van het muilkorven van hun Duitse collega's en het begin van de Jodenvervolgning kwamen zo al snel bij de vakbondsleiders binnen. De NVV-er Edo Fimmen belegde als secretaris van de Internationale Transport Federatie (ITF) in 1935 de geheime conferentie van Roskilde (Denemarken) waaraan ook Duitse ex-vakbondsleiders hebben deelgenomen. Er hebben zich hartverscheurende situaties voorgedaan in Genève bij de Internationale Arbeidsconferenties. De Nederlandse vakbondsvertegenwoordiger P.J.S. Serrarens (secretaris van het ICV) nam, met succes, het initiatief om de afgevaardigden van het Deutsche ArbeitsFront (DAF), onder wie enkele 'oude' collega's die onder dwang naar Genève waren gestuurd, te weren. Ze zouden niet 'onafhankelijk' zijn van hun regering en het DAF, waarin de sociaaldemocratische en confessionele vakbeweging waren gelijkgeschakeld, geen 'vrije' vakbeweging.

Er werden ook tijdig voorzorgsmaatregelen genomen. De archieven en de tegoeden van de internationale bonden werden al snel in het buitenland, Engeland of Zwitserland, veilig gesteld. Er werd dus alleszins rekening gehouden met oorlog en een eventuele bezetting. Maar toen de oorlog op 10 mei 1940 begon, stond de vakbeweging niet alleen machteloos. Zij had net als bijna ieder ander ook nog niet voor haarzelf een goede eensgezinde strategie uitgedacht. Terwijl toch mocht

worden verwacht dat een 'gelijkschakeling' van de vakcentrales in een arbeidsfront wel het minste was wat zou kunnen worden verwacht.

Hattense bouwvakkers, die bij het uitbreken van de oorlog op Schiphol werkten en weg moesten duiken voor het luchtgevecht, waren blij dat ze bij thuiskomst verhaal konden halen – en een werkloosheidsuitkering – op het vertrouwde vakbondsadres. De bond was er voor hen ook in deze moeilijke tijd, zoals het ANB-bestuur op 15 mei 1940 schrijft aan de afdelingsbesturen:

"Indien enigszins mogelijk en indien de overheid ons daartoe de gelegenheid geeft, zullen de rechten waarop de leden aanspraak kunnen maken, gehandhaafd blijven. Dan zal de Werklozenkas blijven functioneren en zullen ook andere uitkeringsbepalingen zoals de ziekte- en ouderdomsuitkering blijven gelden. Laten wij allen op onze post blijven en met grote stiptheid onze plicht doen, dan zal niemand ons enig verwijt kunnen maken en zullen wij, wie dan ook, met een open blik in de ogen kunnen zien."

Leden in Twente en Rotterdam keken er heel anders naar. In verbale zin hadden de NVV-leiders zich het stevigst over Hitler-Duitsland uitgelaten. Maar nu het erop aan kwam bleven ze op hun post. De teleurstelling daarover was groot. Het Twentse NVV komt collectief in verzet. net als veel Rotterdammers die het bombardement op hun stad hadden meegemaakt.

Ook binnen de katholieke vakcentrale deed zich die eerste bezettingsdagen een worsteling voor. Bestuurder H.J. Kuiper die van 1936 tot de Duitse bezetting secretaris-penningmeester was van het Katholiek Comité voor Joodse Vluchtelingen, had grote moeite met de pogingen van verbondsvoorzitter A.C. de Bruijn om in het begin van de bezettingstijd tot een vergelijk met de bezetter te komen. Ook de deelname van De Bruijn aan een door het Deutsche Arbeitsfront georganiseerde propagandareis van 9 tot en met 20 november 1940 door Duitsland zinde hem niet. Kuiper vond De Bruijn "persoonlijk anti-Engels en pro-Duits maar niet pro-nazi".

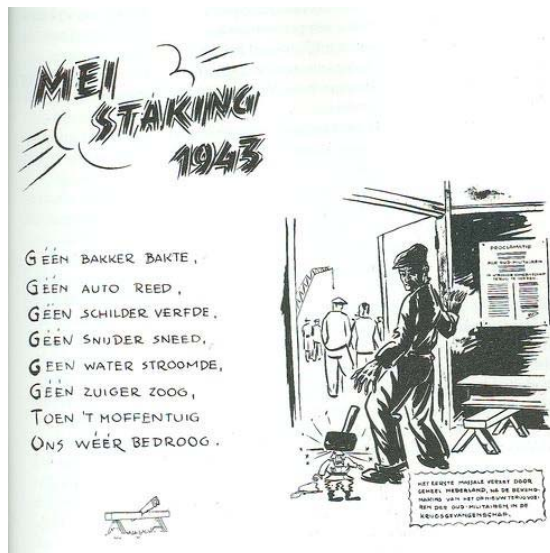
Ook de CNV-top heeft aan de reis deelgenomen. Na rijp beraad concludeerde het bestuur dat voor deze kwestie de beweging niet in de waagschaal gesteld mocht worden en dat voorzitter Antoon Stapelkamp met twee collega's zou gaan. Hij heeft zich tijdens en na de reis zeer terughoudend op gesteld, maar critici bleven hem de deelname nog lang nadragen.

Voor de oorlog werden er met een zekere regelmaat pogingen ondernomen om tot een grotere eenheid binnen de vakbeweging te komen. Binnen de vakcentrales, maar ook tussen de vakcentrales. Dat alles op vrijwillige basis en onder het consigne van 'eendracht maakt macht'. Daar was voor de bezetting nog niet veel van terecht gekomen. De pogingen worden voortgezet, maar in een andere omgeving. Binnen het NVV was het streven vanouds het sterkste, de

confessionele vakbeweging is immers in reactie op het NVV van de grond gekomen. Het is om die reden niet helemaal onverklaarbaar dat zij – weliswaar onder druk van de bezetter - meewerkt aan vergroting van eenheid in de vakbeweging. Zo worden de bonden van schilders, stucadoors en straatmakers samengevoegd met de Algemene Nederlandse Bouwarbeidersbond (ANB), volgens een plan uit 1937 dat destijds de eindstreep niet heeft gehaald. Maar ten opzichte van de andere vakcentrales komt die medewerking ongepast over. Die voelden zich bedreigd. En Marinus Ruppert, in 1940 voorzitter geworden van de Christelijke Landarbeidersbond, zelfs door NVV-bestuurder Ad Vermeulen persoonlijk. “De confessionele vakorganisaties zijn in de oorlog de nek omgedraaid en aan het NVV toegevoegd. De rol die Ad Vermeulen daarbij had gespeeld, ook ten aanzien van mijn landarbeidersbond, maakt dat ik hem met moeite ‘meneer’ kan noemen. Voor ons was hij toch fout geweest. Dat gaf in naoorlogse besprekingen een akelige sfeer. Dat was anders met bijvoorbeeld Van den Born, van de NVV-metaalarbeidersbond, een geweldige man in de oorlog en een der beste vakbondsbestuurders die Nederland heeft voortgebracht. “ Ruppert voegde anno 1985, veertig jaar na de oorlog, daaraan toe: “Het is nu bijna niet meer voor te stellen wat er met de collegiale verhoudingen veranderde in de oorlog, van de ene dag op de andere.” En wat dus ook nog heel lang in die verhoudingen doorwerkte.

Figuur 1 Staker in de April-meistaking 1943

Het project Vakbeweging in de oorlog van VHV en IISG beperkt zich tot de bezettingstijd. Maar loopt uiteen van de worstelingen in de eerste oorlogsdagen naar de opheffing van de confessionele bonden op 25 juli 1941 en van het NVV op 1 mei 1942, de bijdragen aan het verzet,

de april-meistaking in 1943 en de spoorwegstaking van 1944 en het in de illegaliteit leggen van de grondslag van de naoorlogse vakbeweging en Stichting van de Arbeid. Het gaat daarbij niet alleen om de nationale vakbondstop in die tijd. Het wil, met behulp van leden en kaderleden, juist de aandacht proberen te vestigen op nog onderbelichte aspecten. En op de doorwerking van de bekende aspecten naar de verschillende bonden, naar bedrijven en regio's. Een voorbeeld vormen de persoonlijke herinneringen van J.F. van Bijsterveld, destijds voorzitter van de katholieke horecabond, die hij aan zijn kinderen heeft overgedragen.

"De voorzitter van de Algemene Bond schreef mij kort na het begin van de bezetting of ik wilde fuseren. Dat gaf, meende hij sterkte tegenover NSB en Duitsers. Ik antwoordde persoonlijk en in overleg dat ik dat niet deed en wel zeer positief niet deed. Op een zekere dag, ik was op sjouw voor de propaganda, en we bereikten juist die dag de 3.000 leden, was ik in de avond in Nijmegen en daar vernam ik dat de NSB-ers onder leiding van de Duitsers, onze verbondsvoorzitter A.C. de Bruyn hadden afgezet en daarmee het gehele bestuur van het Katholiek Werkliedenverbond. Men had een zekere Woudenberg, ik meen dat hij visboer was, aangesteld als leider van ons Verbond. Men had echter buiten de waard gerekend, namelijk de leden. De bedankjes vlogen met postzakken vol door het land naar Utrecht. Slechts 2% van de leden bleef lid. en dat was meestal omdat men werkloos was en dus in de uitkering moest blijven en ook nog enkele welke uit ons in het leven geroepen pensioenfondsje trokken. Zo iets was ook het geval bij de Bouwvakbond St. Joseph. Wij hebben deze leden laten zitten om het pensioenfondsje aldus leeg te trekken. Er kwam een ondergronds contact. A.C. de Bruyn adviseerde de bestuurders

voorlopig te blijven zitten. Het NVV kreeg de opdracht alles van de Katholieke Vakbonden over te nemen en zo kwam ik op zaterdag op ons kantoor en daar zat bij een man van de Algemene Bond op mijn stoel en plaats. Eigenlijk had ik er toen meteen mee willen stoppen, maar indachtig de woorden van De Bruyn bleef ik. Toen kreeg ik van hem de opdracht om al onze afdelingen te bezoeken om de gelden te verzamelen, enz. Ja, hij dacht zeker dat ik stapelgek geworden was. Ik ging op sjouw en bezocht al onze afdelingen en bezocht de nog niet afgetreden leden. Ik adviseerde de gelden die voorradig waren alle te bestempelen tot gelden voor het houden van retraites en dat is gebeurd. Daarnaast adviseerde ik alle vaandels te verbergen, zo ook de aanwezige schrijfmachines en ook dat is geschied."

Alle bonden en vakcentrales zijn inmiddels door VHV en IISG benadert met het verzoek om medewerking. Het project is in hun ogen een unieke mogelijkheid mensen op een eigentijdse manier de dilemma's te laten beleven waarmee de vakbeweging en individuele vakbondsleden destijds hebben geworsteld. Zij zijn ervan overtuigd dat daarmee ook het begrip voor het handelen van de vakbeweging, hier en nu, maar ook elders in de wereld, wordt vergroot.

De website www.vakbewegingindeoorlog.nl wordt in de Week van de Geschiedenis, op zaterdag 24 oktober 2009, gelanceerd. Een half jaar later, begin mei 2010, organiseert de VHV een bijeenkomst voor alle mensen die hebben meegewerkt aan het project om stil te staan bij het resultaat van alle naspeuringen.

Jeroen Sprenger